

En Plan S+ til bekjempelse av eliteforskeres logofetisjisme

Med Internett ligger alt til rette for at forskningsbasert kunnskap spres både billigere og mer effektivt enn før. Isteden låses vitenskapelige artikler inn bak betalingsmurer som ikke tjener noe godt formål. I veien for endring står eliteforskeres klokkertro på at innpakningen er viktigere enn innholdet.

Forskningsrådet har undertegnet Plan S, et europeisk initiativ for å sikre fri tilgang til forskningsresultater som er finansiert av det offentlige. For at Plan S skal lykkes, må vi forskere endre våre publiseringsvaner. Vi må slutte å sende inn artikler til dyre, gammeldagse abonnementstidsskrifter og heller støtte opp om nyere, godt kvalitetssikrede publiseringskanaler.

Ramaskrikene mot Plan S kommer gjerne fra professorer høyest oppe på den akademiske rangstigen. Eliteprofessorene tegner et rosenrødt bilde av et internasjonalt «tidsskrifthierarki», hvor god kvalitet innebærer høye abonnementsutgifter. Fri tilgang til forskningen (Open Access) gir riktignok lavere kostnader for det offentlige, men dårligere kvalitet følger med som nissen på lasset, hevdes det. Kritikerne appellerer til Forskningsråd og Regjering om å ta til fornuft og la Akademia få være i fred med seg og sitt. Det er grunn til å minne om at det ikke er byråkrater og politikere som har funnet opp Open Access, men progressive krefter innen forskningsmiljøene selv.

At forlag hjalp forskere med å få forskningen publisert, var i utgangspunktet et sunt offentlig-privat samarbeid. Forfatterne var statsansatte forskere. Privateide forlag hjalp dem med lay-out, korrekturlesing, trykking og distribusjon. Systemet var lenge samfunnsøkonomisk lønnsomt.

De siste tiårene har vitenskapelig publisering vokst til en milliardindustri hvor fire store forlag i praksis monopoliserer markedet. Utgifter til trykking og distribusjon har rast til bunns; de fleste tidsskrifter kommer kun ut digitalt. I ytterste konsekvens kan de reelle forlagsutgiftene begrenses til å vedlikeholde en server og sørge for at forlagets logo settes på PDF'en før den legges på nett. Dette burde tilsi et kraftig prisfall. Isteden skrus prisene opp år for år. Det finnes eksempler på tidsskriftredaksjoner som får noe støtte og hjelp fra forlagets side, for eksempel til å ansette en redaksjonssekretær i en liten stillingsbrøk. Det er her snakk om knapper og glansbilder. Gigantforlagenes markedsavdelinger, advokater og lobbyister står på hver dag for å sikre eierne profittmarginer på 30–40 %.

Forskere skriver manus i sin arbeidstid, tidsskriftredaktører (også forskere) gjør redaksjonsarbeid i sin arbeidstid, fagfeller (også forskere) bedriver kvalitetsvurdering i sin arbeidstid. Forlaget setter sin logo på sluttproduktet, og så er løpet kjørt. Offentlige universiteter må betale uhyrlige summer for å kjøpe innholdet tilbake. Universitetenes IT-avdelinger må bygge brannmurer som sikrer at det samfunnet de skal tjene, ikke får tilgang til pene, logo-pyntede tidsskriftpakker som bare forskere og studenter har lov til å se.

Det frekkeste med denne industrien er at den tviholder på navnet publisering. Som «publishers» bidrar forlagene angivelig med å gjøre kunnskap offentlig («make public»). I realiteten er artikler i abonnementstidsskrifter ikke offentlige. De ligger gjemt bak betalingsmurer som ikke tjener noe godt formål.

Er denne logoen så forferdelig viktig, da? Plan S-kritikerne mener det. Tidsskrifthierarkiet tjener i deres øyne et edelt formål, nemlig å skille skitt fra kanel. Prestisjetidsskriftene er angivelig til hjelp i kampen mot udokumenterte påstander av typen «Forskning viser at ...». Resonnementet er vanskelig å følge. Utdanningsnivået i befolkningen øker. Dyktige akademikere jobber med innovasjon i bedrifter, de jobber med å redde liv i helsevesenet og med å spre kunnskap gjennom skoleverket.

Men straks de er ferdig uteksaminert, har akademikerne ingen mulighet til å følge med i de rådyre prestisjetidsskriftene. Den presumptivt beste forskningslitteraturen er lukket bak lås og slå.

En annen påstått bieffekt av Plan S er at det vil bli vanskeligere å rekruttere internasjonale toppforskere til forskningsprosjekter i Norge. Ambisiøse forskere vil alltid strebe mot stjernene. Og høyt der oppe blinker gamle prestisjetidsskrifter som det nå skal bli ulovlig å «publisere» i. Denne ufriheten vil angivelig gjøre det umulig å sette sammen maksimalt dyktige forskerteam i styrtrike Norge. Men forut for Plan S går toneangivende universiteter i frihetens hjemland, USA. Blant andre Harvard og MIT har i mange år krevd av sine forskere at de skal publisere på måter som fremmer Open Access. Har dette fått negative effekter på rekrutteringen, og i tilfelle hvilke? Bevisbyrden ligger hos skeptikerne av Plan S.

I min stilling som universitetsbibliotekar bedriver jeg både forskning og bibliotekarbeid. Reiser jeg på en konferanse, tar jeg ikke limousin til flyplassen, det blir buss eller til nød taxi. Jeg flyr aldri første klasse, og det finnes grenser for hvor dyr overnatting jeg kan bestille. Kanskje hadde jeg fått flere beundrende blikk langs veien hvis jeg bestilte limousin med privatsjåfør. Men det ville være hårreisende å forvente at arbeidsgiver skulle betale for det.

Å sende inn artikler til dyre abonnementstidsskrifter er ikke å bidra til et godt offentlig-privat samarbeid. Vi har allerede et system som heter CRISTIN, hvor alle forskere skal registrere sine publikasjoner. Slik bygger vi vår CV, slik synliggjør vi våre bidrag til kunnskapsutviklingen.

Dersom regjeringen ønsker å få fart på overgangen til Open Access, bør den lansere en Plan S+. Nå som Forskningsrådet gjør sitt, kan også universiteter og høyskoler få følgende styringssignal: Sørg for at forskere som publiserer i abonnementsbaserte tidsskrift, trekkes 10.000 kr i frie driftsmidler (annuum) per publiseringspoeng. Forskere som publiserer i åpne kanaler med god kvalitetssikring, får 10.000 kr i påslag. På den måten betaler de som er brennende opptatt av prestisje, for limousinturene sine selv. Progressive kolleger som velger å kjøre buss og taxi, får romsligere annuum.

Et slikt insentiv vil bidra til rask endring av usunn atferd. Og Norge vil gå foran i kampen for å sikre at penger som bevilges til forskning, faktisk går til å produsere offentlig kunnskap, istedenfor rådyr, eksklusiv logofetisjisme.

Per Pippin Aspaas, vitenskapshistoriker og universitetsbibliotekar, UiT Norges arktiske universitet